

ANALOGDAN DİJİTALE RADYO YAYINCILIĞI, 1983-1993 VE ÖZEL RADYOLAR DÖNEMİ

Dr. Taner HOROZ
TRT İstanbul Müdürlüğü
drtanerhoroz@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4024-7166>

ÖZ

Türkiye’de radyo televizyon yayıncılığı önemli kırılma noktalarından geçerek bugüne kadar gelmiştir. Biz konumuz çerçevesinde 1983-1993 yılları arası ve özel radyolar dönemini sizlere aktaracağız. Bu dönemde radyo yayınları iki kırılma noktası yaşamıştır. Birinci kırılma noktası 1982 Anayasası ve yeni radyo televizyon yasasıdır. İkinci kırılma noktası özel radyoların da açılmasına öncülük eden 1989 yılında Türkiye Radyo Televizyon Kurumu bünyesindeki vericilerin PTT’ye devredilmesidir. 1992 yılında ilk özel radyoların yayını başlayana kadarki dönemde yasal olarak radyo yayınları TRT’nin tekelindeydi. Ancak, herhangi bir yasal düzenleme olmaksızın 1992 yılında özel radyolar yayınlarına başladılar. Başlangıçta yayın merkezleri yurtdışındaydı ve ülkeye yayınları uydu aracılığı ile gönderiyorlardı. Özel radyo ve televizyon yayıncılığının yasal bir düzene kavuşması için önce 1982 Anayasası’nın 133. maddesinin değişmesi gerekiyordu. 10 Temmuz 1993 yılında hükümetin de desteğiyle 133. Madde “Radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir.” diye yeniden düzenlenmiştir. Böylece özel yayın kuruluşları yasal olarak yayınlarını gerçekleştirmeye başladılar. Başlangıçta el yordamıyla, yayıncılık kuralları olmaksızın yayınlarını gerçekleştiren özel radyolar, zamanla genel yayıncılık kurallarına da uygun kendi yayıncılık değerlerini oluşturdular. Günümüzde radyo yayıncılığı farklı alanlarda sürdürülmektedir. Radyolar, her yeni alanda kendini yenileyerek yayınlarını sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Radyo Yayıncılığı, Özel Radyolar, Yayıncılık, Analog, Dijital.*

FROM ANALOGUE TO DIGITAL RADIO BROADCASTING, 1983-1993 AND COMMERCIAL RADIOS PERIOD

ABSTRACT

In Turkey, radio and television broadcasting has passed through important breaking points. We will explain radio broadcasting between 1983-1993 and the commercial radio period in the frame of our topic. In this period, radio broadcasts had two breaking points. The first breaking point is the 1982 Constitution and 133. the new radio and television law. The second breaking point was the transfer of the transmitters within the Turkish Radio and Television Corporation to the PTT in 1989, which led to the opening of commercial radios. Until the publication of the first commercial radio broadcasts in 1992, the radio broadcasts were legally monopoly of TRT. However, in 1992 commercial radio broadcasts started without any legal regulation. Initially, broadcast centers were abroad and were sending broadcasts via satellite to the country. First, the 133th article of the 1982 Constitution had to be changed, for a legal arrangement of commercial radio and television broadcasting. On July 10, 1993, with the support of the government, Article 133 was reorganized to "It is free to establish and operate radio and television stations under the conditions to be regulated by law." Thus, commercial broadcasters are legally publishing their publications. In the beginning, the commercial radios, which is without experience and without broadcasting rules, gradually created their own broadcasting values that fit the general broadcasting rules. Today, radio broadcasting is carried out in different fields. the radio renewing itself for every new field and continues to broadcast.

Keywords: *Radio Broadcasting, Commercial Radio, Broadcasting, Analogue, Digital.*

GİRİŞ

Türkiye’de Radyo yayıncılığı başlangıcından itibaren çeşitli dönemlerden geçerek günümüze kadar ulaşmıştır. 1983-1993 dönemi de radyo yayıncılığı açısından çeşitli açılardan önem taşımaktadır. Çünkü radyo yayıncılığı günümüze kadar uzanan süreçte çeşitli kırılma noktaları yaşamıştır. Bunlardan önemli olan iki kırılma da bu dönemde yaşandı.

Birinci kırılma noktası 12 Eylül 1980 İhtilali’nden sonra yayın içeriklerinin değişim ve uygulanan yayın politikalarındaki farklılaşma birinci kırılma noktası kabul edilirse, ikinci kırılma noktası dünyadaki teknik gelişimin de desteğiyle özel (ticari) kanalların yayına başlamaları olarak değerlendirilebilir. Peki, bu süreçte neler yaşandı nasıl bir değişim oldu bunu şöyle bir gözden geçirelim.

1983-1993 Döneminde Türkiye’de Radyo Yayıncılığı

1980 darbesinden sonra radyo yayıncılığı, bir dönem askeri yönetimin istekleri doğrultusunda şekillendi. Bu dönem, radyo yayınlarının içerikleri, yeni Anayasa ile radyo televizyon yayınlarındaki farklılaşma göz önünde bulundurulduğu söylemiyle yapısal olarak değişime uğramıştır. Radyo televizyon yayınları doğal olarak gelişen teknoloji ve değişen yayın anlayışıyla farklılaşmıştır ve bir değişim yapılması söz konusudur. Radyo yayıncılığında hiçbir şey tesadüf değildir. Yayıncılık her zaman belli bir plan çerçevesinde şekillenmiştir. Ancak yasa incelendiğinde bu değişimin 1982 Anayasası’nın yapısına uygun bir düzenlemeyle yapıldığını görüyoruz.

Bu çerçevede 2954 sayılı “TRT Kanunu” olarak bilinen yasada, Türkiye’de radyo televizyon konusundaki yayın hakkının sadece TRT’de olduğu açıkça belirtilmiştir. Bunun istisnası sadece uyarıcı ve duyuru amaçlı yayınlar yapmak şartıyla polis ve meteoroloji kurumlarının Radyo Televizyon Üst Kurulu’nun iznine bağlı olarak yayın yapmalarının önü açık bırakılmıştır. Şimdi bu bilgilerin ışığında o dönem radyo postalarının özellikleri, programların nasıl hazırlandığı ve yayınların nasıl gerçekleştirildiğini aktaralım.

1980’li yılların başında TRT, 3 postadan yayınlarını gerçekleştiriyordu. Bunlar TRT-1, TRT-2 ve TRT-3 postalarıdır. Bu durum 1987 yılına kadar böyle devam etmiş 1987 yılında yeni bir radyo postasının açılmasıyla radyo postalarının isimleri de Radyo-1, Radyo-2, Radyo-3 ve Radyo-4 olarak değişerek yeni bir dönem başlamıştır. Bu postaların yayın içerikleri aşağıdaki gibidir:

TRT-1 (Radyo-1): TRT’de radyo yayıncılığının amiral gemisi olarak kabul edilir. Bu nedenle insanlara birçok konuda bilgi sunmayı hedeflemiştir ve bu çerçevede insanları eğitime, haber verme ve eğlendirme odaklı programların yayınladığını görüyoruz. Bu nedenle TRT’de Radyo-1, öncelikle geniş çapta eğitim ve haber postasıdır. Program türleri, eğitim-kültür kuşak programları, haber, müzik, eğlence ve radyo oyunları (drama programları), reklam ve diğer türler (duyuru ve bilgilendirici spotlar) olarak karşımıza çıkar. Bu dönemde programlar ortak ve bölgesel yayınlar olmak üzere ayrılmaktaydı. Ortak yayınlarda tüm Türkiye’deki vatandaşlarımızı ilgilendiren genel konular ele alınırken, bölgesel yayınlarda daha çokbölgeinsanımı ilgilendiren yakıncoğrafiilişkiyeyönelik programlar sunuluyordu.

TRT-2 (Radyo-2): Bu posta bir kültür kanalı olarak planlanmıştır. Özellikle dinleyicilerin kültürel gelişimlerine katkıda bulunacak programlar hazırlanıp sunulmuştur. Bu postada hazırlanan programlar, kültürel gelişimimizin özellikle değişen çevre ve ekonomik koşullarımızla bir denge oluşturmamıza katkıda bulunmasını sağlamayı hedefliyordu. Bunun yanı sıra ulusal ortak kültür değerlerini geliştirmek ve benimsetmek amacı yayın hedefini oluşturuyordu.

TRT-3 (Radyo-3): Tamamen müzik yayınlarına yönelen bu postada, müziğe ilgi duyan ve bu konuda gelişmek isteyenler ile müzik zevki ve kültürü konusunda gelişmek isteyenlere yönelik programlar hazırlanıp sunuluyordu. 80'li yılların başlarında çok az bir oranda Türk Sanat ve Halk müziği yayınlarının yapıldığını görsek de daha sonra tamamen Batı kaynaklı müzik yayınlarına yönelmiştir. Özellikle Klasik Batı Müziği, ağırlıklı yayın yapan postada popüler, rock ve caz müzik türlerinin de yayınlandığını görüyoruz. Günümüzde ise yabancı kaynaklı her tür müziği bulabildiğiniz bir yayın postası olarak yayınlarına devam etmekte.

Radyo-4: Bu posta özellikle Türk Sanat ve Halk müziği yayınlarının gerçekleştiği bir müzik postası olarak açılmış ve müzik yayınlarının yanı sıra kısa haberler de bu kalandaki yayınlanmıştır. Amacı, Türk müziğinin, bu müzik kültürünün desteklenmesi ve gelişimine katkıda bulunulması aynı zamanda yeni kuşaklara da bu müzik kültürünün benimsetilmesi olan bu posta yayınları, içeriğinde yapılan değişikliklerle günümüzde hala sürdürmektedir.

Genel anlamıyla bu postaların işlevlerini açıkladıktan sonra, yayınlanan bazı programların içerik ve hazırlanış şeklini şöyle anlatabiliriz:

Programlar o dönemde analog olarak hazırlanmaktaydı. Bant programlar, bant okuyucu ve kaydediciler, plak okuyucular, kartuş bant okuyucular, mikrofonlar ve mikserler gibi analog cihazlarla yapılmaktaydı. Program kayıtları, programı hazırlayanların programda kullanacağı malzemeleri stüdyo ortamına getirmesi ve burada programın planlanan akışı doğrultusunda bir araya getirilmesiyle yapılırdı. Bu malzemeler neydi ve nasıl bir araya getirilirdi kısmını biraz açalım. Birincisi daha önce kaydı yapılmış malzemeler. Plak, bant, (profesyonel yayıncılığa uygun olmasa da bazen zorunlu hallerde) kaset gibi ses kaydı yapılabilen malzemeler ana kaynaklardan bazılarıydı. Bunun yanında boş olan bantlara stüdyo ortamında kendi kayıtlarını yapabiliyorlardı.

Ne tür kayıtlardı bunlar? TRT'nin o dönemini düşündüğümüzde öncelikle kendi bünyesinde bulunan Türk Sanat Müziği, Türk Halk Müziği ve TRT İstanbul Radyosu Hafif Müzik ve Caz Orkestrası'nın (11 Şubat 1982 yılında kurulan bu orkestra, hâlâ Türkiye'nin Big Band olarak müzik yapan ilk ve tek caz orkestrasıdır) seslendirdikleri eserlerin kayıtları yapılırdı. Bu kayıtlar stüdyolarda, mikrofon ve mikser denilen mikrofon, eko cihazı, bant okuyucu ve kaydedici cihazlar kullanılarak yapılırdı. Ancak, sadece müzik kayıtları yapılmıyordu bu stüdyolarda, arkası yarın ve radyo tiyatrosu gibi programların kayıtları da ses kayıt stüdyosunda gerçekleştiriliyordu. Özellikle tiyatro oyuncularının ve çocuk saati programında yetişenlerin seslendirdikleri bu programlar, birçok oyunun radyoya uyarlanmasıyla gerçekleştirilirdi. Böylece bir tiyatro eseri aslında TRT'nin kamu hizmeti yayıncılığı misyonuna da uygun olarak birçok eve ulaştırılıyordu.

İyi bir program için elimizdeki ses kaynaklarının belli bir mantıkta montajlanması gerekir. Montaj işin en önemli kısımlarından biriydi. Bugünkü gibi, dijital sistemler olmadığı için analog içeriklerin montajları ya bir banttan diğerine aktarma şeklinde ya da özellikle röportaj kayıtlarında kullanmak istemediğimiz bölümleri ayıklamak için makas montaj tekniği kullanılırdı. Montaj, teknik bir iş olmasının yanında estetik de bir iştir. Çünkü program kendini oluşturan parçaların tamamının belli bir mantık içinde sıralanmasıyla oluşturulmaktaydı. Bunların geçişlerinin, birbirine kusursuz şekilde bağlanması ve baştan sona bir bütünlük oluşturması belli bir estetik kaygı taşımadan başarılmaz. Bu da programı hazırlayan prodüktör ve teknik yapımcıların uyumlu çalışmasıyla gerçekleştirilir.

PROGRAM İÇERİKLERİ

1980’li yıllarda yayıncılık anlayışı metin yazmaktan uzaklaşarak daha çok canlı kuşak programlarına dönüşmeye başlamıştı. Bu aslında programın yapılış ve içeriğini oldukça etkileyen bir değişimdi. Bu değişimin içeriği ve hazırlanışı nasıl etkilediğini şöyle açıklamaya çalışayım. Öncelikle programı hazırlayan yapımcılar daha önce hazırladıkları programlarda metin yazmak zorunda oldukları için konu hakkında uzun ve daha derinlemesine araştırma yapmak zorunda kalıyorlar ve bu bilgileri program metni içinde kullanıyorlardı. Ancak canlı yayın kuşak programların artmasıyla bilginin kaynağı olan kişilerin programa canlı olarak davet edilmesi artık prodüktörün çalışma ve program hazırlama şeklini biraz farklılaştırmıştı. Daha röportaj ağırlıklı bir hal almıştı radyo yayıncılığı.

Artık programı hazırlayan yapımcı, radyo dinleyicilerinin merak edeceklerini düşündüğü ve ele aldığı konuyu daha açık ve anlaşılır hale getirecek, konusunda uzaman kişileri programına davet edip hazırladığı soruları spiker aracılığı ile (ses oluru yoksa-programı kendisi sunmuyorsa) canlı yayında sorarak programını oluşturmaktaydı. Bu programın bir anlamda röportaj haline dönüşmesine neden oldu.

Bu dönem Radyo-1’de en çok bilinen kuşak programlar “Günaydın”, “Günün İçinden”, “Öğle Üzeri” ve “Gecenin İçinden”di. Bu programlar zamanla yayın saatleri de uzayarak yayınlarına devam etmişlerdir.

Günaydın programı o dönem için daha çok güne erken başlayan kırsal kesimi hedef alan bir içeriğe sahipti. Günümüzde, “Günaydın Türkiye” adıyla artık şehirli insanın da güne erken başladığı düşünüldüğünde program içeriğinin de buna göre şekillenmesi kaçınılmaz oldu. Artık hem kırsalı hem de şehirli insanı güne hazırlamayı hedefleyen bir içerikle bu program yayınlanıyor. “Gecenin İçinden” programı, içerik olarak kültürel gelişime katkıda bulunmak ve çeşitli konularda dinleyenleri bilgilendirici yayınına hâlâ devam etmektedir. İçeriğinde kültür, sanat,

müzik ve aklınıza gelebilecek genel dinleyici kitlesinin ilgisini çekebilecek her türlü konu işleniyordu. Radyolarda günümüzde de yayınına devam edilen en uzun soluklu ve canlı olarak sunulan kuşak program olarak yayınlarını sürdürmekte.

Bunun yanında o dönem yayınlanan ve hâlâ yayınına devam edilen bir kültür programı olan “Bir Roman, Bir Hikâye” dünya edebiyatından birçok örneği dinleyenlere ulaştırıyor. Radyo-2 yayınları kültür sanat içerikli programların yayınlandığını daha önce söylemiştik. Ancak bu kanalda sıklıkla içerik değişikliği yapıldığı için uzun soluklu akılda kalan programlar oluşmamıştır. Bir dönem haber kanalı postası olarak da yayın yapan Radyo-2’de, o dönem için gündemdeki kültür-sanat olayları ve genel anlamda dinleyenlere katkıda bulunacak programlar hazırlanıyordu.

1980’li yıllarda Radyo-3’de hazırlanan programlar o dönem özellikle 15 yaş ve üzeri kuşağın hafızasında hemen canlanmaya başladı muhtemelen. Çünkü o dönem yabancı kaynaklı müzik programı hazırlanan tek radyo buydu. Doğal olarak bu tür müzikleri dinlemekten hoşlanan ya da bu tür müziklere ilgi duyan herkesin dinlediği bir radyoydu. Şimdi düşünün elinizde kısıtlı imkânlar var, şimdiki gibi dijital kanallar ve internet yok, plaklar çok pahalı alım gücünüz sıklıkla plak almanıza uygun değil. O zaman elinizde bir tek bu radyo var. Program içerikleri klasik, pop, rock ve caz müziği türlerinden oluşuyordu. Müzik radyosu olan bu kanalda belli aralıklarla Türkçe haberlerin yanı sıra İngilizce, Almanca ve Fransızca haberler de sunuluyordu.

O zamanlar, radyoda çalışmaya başlayana kadar yabancı dilde yayınlanan haberleri biraz eleştiriyorduk. Sonra öğrendik ki burada amaç ülkemizde yaşayan yabancı uyruklu kişilerin dinleyebildiği tek radyo bu olduğu için bu haberlere yer veriliyor. Ülkemizde ve dünyada olup bitenlerden, yabancı dilde yayınlanan gazeteler dışında radyo kanalıyla haberdar olmaları hedefleniyordu. Bu nedenle, aslında kuruluş ve yayın amacınız olan kamu yayıncılığı hizmetini de görmüş oluyorsunuz. Bu dönemde yayınlanan ve aklımızda kalan programlardan bazılarını hatırlatalım. Yavuz Aydar ve Şebnem Savaşçı’nın hazırlayıp sunduğu “Stüdyo FM” içerik çizgisini hiç değiştirmeden çok uzun yıllar yayında kaldı. Birkaç yıl önce yapımcılarının emekli olarak kurumdan ayrılması nedeniyle program yayınlarına son verildi. Yine 80’li yılların sonlarına doğru (1988) yayınlanmaya başlayan Erhan Konuk’un hazırlayıp sunduğu “Pop Stüdyosu”, programı pop ve rock müzik ağırlıklı yayınlarına hâlâ devam ediyor.

Bu ve benzeri birçok program yapıyordu. En çok bilinenlerden biri de Engin Arman’ın hazırladığı “Gecenin Getirdikleri” programıydı. Bu programla ilgili birebir yaşadığım bir durumu da paylaşmak isterim. Benim de sıkı takip ettiğim bu programı bir kaset kaydedici ile kayda alırdım. Ancak Engin Ağabey şarkının

entrosu (giriş kısmı) çalarken üzerine “ben Engin Arman” diye başlayarak şarkının adını da anonlardı. Bu şarkının bütünlüğünü bozar ben de şarkıyı düzgün kaydedemedim. 1987 yılında Kurumda çalışmaya başladığımda Engin Ağabey ile bir kayıt sırasında bu konu ile ilgili serzenişte bulunarak, “Ben bu müzikleri bir türlü düzgün kaydedemedim şarkının üzerine anons yapardın ben de kızardım”, dediğimde. “Ben zaten kayıt yapmayın diye bu anonları yapardım” deyince bunun uzantısında telif hakları, denilen kavramla tanışmış oldum. Bu programların yanında 1980’li yıllarda oldukça popüler olan bazı programlar şunlardı: Sebla Özveren’in hazırladığı “Sizler İçin”, Aykut Sporel’in hazırladığı “Caz Sanatı, Müzik Müzik Müzik ve Müzik Ekspresi”, ayrıca klasik müzik programlarından “Sabah Konseri”, “Bir Konser” aklıma gelen bazıları.

Radyo-4 programları Türk Sanat ve Halk müziği türlerinin yayınlandığı bir postaydı. Burada amaç Türk Müziğini geliştirmek aynı zamanda bu alanda üretilmiş eserleri yeni kuşaklara tanıtmak. Genellikle programlar TRT bünyesinde çalışan sanatçıların söylediği şarkılar ve türkülerin bir araya getirilip bir repertuar çerçevesinde sunulması şeklinde hazırlanırdı. Sanatçıların solo ve koro kayıtları radyo içindeki stüdyolarda gerçekleştiriliyor. Ayrıca özel günlerde ve haftalarda özel konser kayıtları yapılarak yayınlanırdı. Türk Sanat Müziği için en bilinen programlar, “Fasıl”, “Şarkılar ve Oyun Havaları”, Sanatçılarımızdan Birer Şarkı” “Kalsik Koro”dur. Halk müziği için “Yurttan Sesler”, Türküler ve Oyun Havaları”, “Solistlerden Seçmeler” programları, akıllara ilk gelenlerdir.

Bu şekilde 80’li yılların sonuna kadar yayıncılık biraz da kendini geliştirmeye çalışarak devam etti. Ancak başta söz edildiği gibi kırılma noktalarından birine hızla yaklaşıyorduk. Bir yandan devlet yayınları kontrol edebilmek ve bu alanda özel (ticari) yayın kuruluşlarının bu alan girmesini engelleyen 2954 sayılı Yasa’yı yürürlüğe sokarken diğer yandan dünyada pek çok örneği görülen özel (ticari) yayın kuruluşları Türkiye’de nasıl yayıncılık yapabiliriz diye çeşitli girişimlerde bulunuyordu. Yasal olmayan yollarla Türkiye’ye yönelik yayınlar başlatılmaya çalışılıyordu. Aslında 1990’lı yılların başına yaklaşıldığı bu dönemdeki hükümet özel yayın kuruluşlarının yayın yapmaları konusuna sıcak bakıyordu. Bununla ilgili çalışmalar başlatılmıştı. “Özel yayın kuruluşları nasıl yayın yapabilirler?”, sorusu ortaya çıkıyordu. O dönem yasayla engellenen bu yapı, sınır ötesi yayıncılıkla çözümlenecek ve daha sonra yasa değişikliği zemini oluşunca gerekli düzenlemeler yapılarak yeni bir yasayla yeni bir yayıncılık dönemi başlayacaktı.

Özel kanalların yayıncılık hayatına katılmasıyla ilgili ilk adım, dönemin Başbakanı Turgut Özal döneminde atıldı. Toplumda, TRT dışında alternatif seslerin de yayın yapmaları konusunda bir kamuoyu oluşturulmaya başlandı. Özal, KİT (Kamu İktisadi Teşebbüsü) satışlarına başlanacağını açıklamıştı. Özelleştirme açısından

ve teknik olarak vericilerin devredilebileceği en uygun kuruluş PTT olduğu için TRT'nin vericilerinin bu kuruma devredilmesi gündeme geldi. Bununla ilgili çalışma Morgan Guaranty tarafından yapılmış ve hazırlanan özelleştirme raporunda PTT hisselerinin sermaye piyasasında azar azar satılacak bir yapıya sahip olduğu detaylı olarak belirtilmişti. Bu hazırlık ve çalışma sonucunda 12 Ocak 1989'da 3517 sayılı Yasa ile TRT'nin radyo-televizyon vericileriyle taşınır taşınmaz tüm varlığı PTT Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir.

Türkiye'de yeni bir yayıncılık döneminin temellerini atan bu durum, TRT'nin teknik açıdan bağımsızlığını yitirmesi ve yayıncılık işlevinin bölünerek özel teşebbüse aralanması anlamına geliyordu. 1980'li yılların sonlarına doğru, TRT'de özel yapımlar ve dolayısıyla harcamaların artış göstermesi, yazılı basın ve özel kuruluşların tecimsel (ticari) yayın hazırlıklarına hız vermesi, TRT vericilerinin PTT'ye devredilmesi kırılma zamanının çok yaklaştığını gösteriyordu. İkinci kırılma noktasına adım adım yaklaşıyordu. Bu kırılma noktası özel (ticari) kanalların da radyo ve televizyon yayın hayatına katılmalarıyla yaşanacaktı. Tüm bu hazırlıklara rağmen radyo televizyon yayın hakkı yasal olarak TRT'nin tekelindeydi. Henüz özel kanalların yayın yapmaları yasal olarak mümkün değildi. Bu nedenle, süreç çok farklı boyutta gelişti.

ÖZEL RADYOLAR DÖNEMİ

1990'lı yılların başlarında TRT, dört postadan farklı program içerikleriyle dinleyicilerine ulaşıyordu. Radyo yayıncılığı konusunda başlangıç noktası düşünüldüğünde hem teknik hem de içerik açısından oldukça gelişim sağlanmıştı. Yayın saatleri uzamış ve içerik oldukça zenginleşmişti. Her postanın yayın içeriği belli konular çerçevesinde oluşturulmuştu. Türkiye'de radyo yayıncılığı bu şekilde devam ederken bir yandan da yayın tekelinin kırılması konusu sürekli gündemin merkezindeydi. Öncelikle televizyon yayınları aracılığıyla yasayla düzenlenmiş bu yasağın kırılması gündeme geldi. Cem Cengiz Uzan ve Kuno Frick tarafından 3 Ağustos 1989 yılında Lichtenstein Prensiği'nde kurulan Magic Box Incorporated Şirketi, 7 Şubat 1990 yılında Almanya'dan yayın yapmak üzere Eutelsat uydusundan iki kanal kiralamıştır.

Yayımlarını gerçekleştirmek için de SAT1 yayın kuruluşunun stüdyolarından yararlanmak üzere anlaşmalar yapılmıştır. Aslında dönemin Başbakanı daha önce bu konuyla ilgili "Yurtdışından Türkçe televizyon yayın yapılmasını engelleyen bir kural yok." diyerek bu tür yayınların önünün açılmasını cesaretlendiren ve bu tür yayınlara zemin oluşturan bir açıklamayı ABD gezisi sırasında dört gazeteciye yapmıştır. Bu tür açıklamalar, aslında özel yayıncılık yapmak isteyen kuruluşların da hevesini artırmaktaydı. Yayıncılık tekelinin kaldırılacağı sinyallerinin verilmesi üstelik dönemin Başbakanı Özal tarafından dile getirilmesi, yeni bir

piyasa oluşacağı konusunda ön bilgi niteliğini taşıyordu. Bu birçok firma için bir fırsat niteliğindedi. Özellikle yayıncılık alanında yeni gelişmelerin olması artık kaçınılmazdı. Bu Türkiye’deki yayıncılık alanında önemli bir dönüm noktasıdır. 1990’lı yılların başından aslında yasal düzenleme yapılan 1993 yılına kadar olan dönemde fiilen yasal olmayan şekilde yayın tekelini kırılmıştır.

Dönemin Hükümeti, Türkiye’de yeni bir yayıncılık dönemini başlatmak için çalışmalara başlamıştı. Özel radyo ve televizyon yayınlarının başlaması konusunda destekleyici bir tavır olması 1991-1994 döneminde oldukça etkili olmuş ve ard arda özel radyo ve televizyonlar açılmaya başlamıştır. Birbiri ardına açılan radyoların sayısı çığ gibi büyümüştür. Devletin radyo-televizyon yayıncılığındaki tekelini sürmektedir ama tıpkı İtalya ve Yunanistan’da yaşadığı gibi, fiili durum yasaların önüne geçmiştir. Televizyonun cazibesine kapılmış olan radyo dinleyicileri, alıştıkları tür dışında yayın yapan özel radyoları aracılığı ile tekrar, bu eski dostu anımsamışlardır. 1992 yılında, İstanbul’da Genç Radyo (Turkuaz Holding), Süper FM (Cem Uzan), Metro FM (Cem Uzan), Power FM (Vakkorama), Show Radyo (Show TV), Number One FM (Karacan Yayınları), Energy FM (Vedat Yelkenci) ve Radyotek (Kanal 6) gibi radyoların yayın hayatına başlamışlardır. Bu aslında farklı bir durum da yaratmıştır. Çünkü özel radyoların çok farklı bir yayıncılık anlayışı vardı. Ne dilleri, ne yayın politikaları ne de amaçları TRT radyolarına benziyordu.

Tüm bu atmosfer içinde yayınlar devam ediyordu ancak özel radyoların yayın hayatına girmesiyle farklı konular ve sorunlar da ortaya çıkmıştır. Özellikle yayınlanan eserlerin telif hakları sorunu gündeme gelmiş ve tartışılmaya başlanmıştır. Üstelik daha yasal bir zemine oturmadığı için radyo ve televizyon yayınları ile ilgili birçok sorun çözülmeyi bekliyordu. 15 Mart 1993 tarih ve 02675.1414 sayılı Ulaştırma Bakanlığı Telsiz Genel Müdürlüğü (TGM) genelgesinde, radyo televizyon vericilerinin standartlara uygunluk bakımından izne tabi olduğu, kullanılan vericiler için TGM’den ruhsatname alınması ve frekans tahsisi yaptırılması gerektiği vurgulanmış, mevcut özel yayınların Anayasa’nın 133. Maddesi ile Telsiz Kanunu’nun ilgili hükümlerine aykırı hareket ettiklerine dikkat çekilmiş ve Bakan Yaşar Topçu imzalı bir genelge yayınlamış, Vali ve Kaymakamların görevleri hatırlatılmıştır.

“Kanunlara aykırı olarak izinsiz ve ruhsatsız kurulan ve kullanılan bütün radyo ve televizyon vericilerinin faaliyetlerinin tatil edilmesi, mühürlenmesi, sökülmesi gibi önleyici tedbirlerin alınmasını, ayrıca bu maksatla kullanılan radyo ve televizyon menşeleri araştırılarak izinsiz imal ve izinsiz yurda sokulmuş olanların Gümrük Müdürlüklerine işlem yapılmak üzere teslimi yasa gereğidir. İliniz dâhilindeki radyo ve televizyon vericileri için buna göre işlem yapılmasını

ve yapılan işlemler hakkında Ulaştırma Bakanlığı Telsiz Genel Müdürlüğüne bilgi verilmesini önemle rica ederim.”

Böylece, 1993 yılının ilk üç ayında sayıları ile ilgili muhtelif bilgiler bulunan yüzlerce radyo ve 100’ü aşkın televizyon kanalının yayınları Mart ayı sonundan itibaren durdurulmuştur. Bu durum, yeni bir döneme alışmaya başlayan toplumda ciddi tepkilere yol açmış ve bu yasak çeşitli şekillerde protesto edilmiştir. Birçok kişi, özel radyo ve televizyonların yeniden yayınlarına başlamasını istiyordu. Yeni bir sunum tekniği ve daha çok sokak dili kullanan özel radyoları halk çok benimsemişti. Bu nedenle yapılan bu uygulamayı protesto ettiler. Halk toplumsal bir hareketle, özel radyoların yeniden açılması ve yayınlarına devam etmesini istedi.

Kullandıkları dil, argo kelimeler ve TRT’de çalınmayan yasaklı müzikleri bu mecrada bulan radyo dinleyicileri, yasal olarak uygun olmamasına karşın dönemin siyasilerinin de verdiği destekle ki dönemin DYP Genel Başkanı ve Başbakan görevine gelen Tansu Çiller’in açık destek verdiği özel radyolar tekrar yayınlarına başlamışlardır. Nitekim yasal olmayan özel radyoların açılması ve yayın süreci ile ilgili tüm dünyada da benzer durumlar yaşanmaktaydı. Bu gelişmelerin temelinde, Türk yayın hukukunun zamanında gerekli önlemleri almaması sonucu, yasal olmayan durumların ortaya çıkması ve bir kaosun yaşanmış olmasıdır. 10 Temmuz 1993 yılında hükümetin de desteğiyle 133. madde “Radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir.” diye yeniden düzenlenmiştir. Böylece özel yayın kuruluşları yasal olarak yayınlarını gerçekleştirmeye başladılar. Yapılan değişiklik yayınlardaki devlet tekelinin kaldırılması yönündeydi. Böylece yayınların Anayasa’ya aykırılıkları sona ermiş oldu.

Özel radyoların yayın hayatına katılmasıyla farklı bir radyo yayıncılığının zemini oluşmuştur. El yordamıyla yayıncılık yapmaya çalışan radyolar daha sonraları deneyim kazandıkça kendi yayıncılık anlayışlarını geliştirdiler. TRT’nin yayıncılığını eleştiren özel radyocular, sunumun samimi olmamasını ve soğuk olduğunu iddia etmiş olsalar bile aslında kendi sunumlarının çok laubali olduğunu da sonradan anlayacaklardı. Açıklamaya çalıştığımız gibi aslında birçok şeyin el yordamıyla yapıldığı bir dönemden geçen radyo yayıncılığı zamanla kendi yolunu bulmaya başladı.

Bazı radyolar, özellikle yabancı müzik yayınlayan radyolar ve bu radyoları yönetenler dünyadaki örnekleri rol model olarak benimsedikleri için bilerek ya da farkında olmadan bir çeşit yayın formatı içinde yayın yaptılar. Yayıncılıktaki kimlik yani format anlayışı özel radyolarda zamanla oturmaya başladı. Ancak önceleri özel radyolarda daha idealist yaklaşılan format anlayışının, daha sonra

bu kuruluşların büyük bir çoğunluğunda, yerini para temelli bir mücadeleye bıraktığını görüyoruz. Bunun sonucunda da format, yani yayın kuruluşunun kimliği, ikinci hatta üçüncü, dördüncü sıraya gerileyerek, ülkemizde formatsız özel radyo istasyonlarının çok olduğu bir durum ortaya çıktı.

Türkçe yayın yapan radyoların önünde TRT dışında bir örnek yoktu. Bu radyolar, halka daha yakın görünmek için TRT gibi bir yayıncılık anlayışına da sıcak bakmadılar. Özellikle TRT'nin yayınlarında yer vermediği şarkıları ve yayınlayarak bir kitle oluşturmaya çalıştılar. Sunumları ise samimi olmaktan uzak laubali bir şekildeydi. Radyo yayınları, ya sahibinin ya da program hazırlayanların bilgi ve görgüleri doğrultusunda gerçekleştiriliyordu. Ama zamanla bu sektörde yer almak isteyen radyolar tüm bu olumsuzlukları dikkate alarak kendilerini geliştirdiler. Aslında düzgün bir Türkçe ile de samimi yayın yapılabileceğini öğrendiler. Tüm bu bilgiler ışığında Türkiye'de radyo yayıncılığının iyi bir noktaya ulaştığını söyleyebiliriz.

Tüm bu gelişmeler devam ederken bir yandan da teknolojik değişim yaşanıyordu. 90'lı yılların başına kadar analog sistemde yayıncılık yapılırken 90'lı yılların ikinci yarısından sonra dijital teknoloji, radyo yayınlarına da girmeye başladı. Artık ses kayıtları dijital olarak yapılabilirdi. Başlangıçta analog sistemlerdeki kadar kaliteli bir kayıt söz konusu değildi. Ancak teknoloji geliştikçe bugün insan kulağının ayırabileceği analogla dijital arasındaki fark tamamen yok olma noktasına ulaştı. Artık tüm ses materyalleri dijital ortamlarda işlenmeye başladı. Özellikle sesin işlenmesi konusunda birçok kolaylığı da beraberinde getiren dijital teknoloji, artık tamamen yayın hayatının içine yerleşti. Başlangıçta söz ettiğimiz mikserler, kayıt cihazları ve buna benzer sesi işleyen tüm cihazlar artık dijital hale geldi.

2000'li yıllar radyo yayıncılığında oldukça köklü değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönem radyoda kullanılan ana malzeme olan sesin dijitalleşmesinin ve yeni mecralarda kendini göstermesinin yaşandığını gördük.

SONUÇ

Günümüzde radyo yayıncılığı oldukça gelişerek farklı bir yayıncılık anlayışı içinde bir yapıya oturmuştur. Radyo yayınlarının ilk döneminde program içerikleri, genel yayın planı gibi kavram göz önünde bulundurulmazken, şimdi hem program içerikleri hem de radyo yayınları belli bir formatta yayın yapar hale gelmiştir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de radyo yayıncılığı farklı bir boyuta taşınmış ve oldukça farklı türlerde yayınlar yapılır hale gelmiştir. Radyolar belli türlerde yayınlar gerçekleştirmeye ve belli tür müziklere yer vermeye başlamıştır. Artık dinleyici tematik yayın içeriklerine göre dinleyeceği

radıoyu seçer hale gelmiştir. Dinler kitle kendi zevk ve ilgi alanına göre dinlemek istediği radıoyu tercih ediyor.

Günümüzde radyolar, iki temel yapı üzerinden yayınlarını gerçekleştiriyor. Bunlar, söz yayınları ve müzik yayınlarıdır. Söz yayınları içerik olarak eğitim, kültür, haber ve gündemle ilgili bilgilerin sunulduğu bir yayıncılık anlayışı içindedir. Müzik yayınları içerik olarak belli bir tür üzerinden günlük yayın formatını belirleyerek belli bir tür müzik üzerinden yayınlarını gerçekleştirmektedir. Artık ülkemizde de dünyadaki örnekler gibi yayın formatları üzerinden bir yayıncılık anlayışı oturmaya başlamıştır. Özel radyolar bu yayın formatlarını uygulama konusunda oldukça başarılı uygulamalar gerçekleştirmektedir. TRT de radyo yayıncılığı anlayışı konusunda, tüm bu gelişmelere ayak uydurarak farklılaşmış ve özel sektörün bu rekabet ortamında kamu hizmeti yayıncılığı sorumluluğu ile oldukça başarılı programlara yer vermektedir.

Radyo yayıncılığı, oldukça kısıtlı imkânların olduğu bir dönemden geçerek günümüze kadar gelmiştir. Özel radyoların da yayıncılık alanında yer almaya başlamasıyla oluşan rekabet ortamı çeşitlilik, yayın ve program kalitesi açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur. Her alanda olduğu gibi bu sektörde de birçok sorun yaşanmaktadır. Ancak dünyadaki örnekleriyle karşılaştırdığımızda eş zamanlı başlayan radyo yayıncılığı bugün iyi bir konumda olduğunu söylemek yanlış olmaz. Artık radyo yayıncılığı bir meslek olarak tercih edilen ve bu işin yetişmiş profesyonelleri tarafından yapılan bir yapıya ulaşmıştır.

İçerik açısından oldukça etkili bir değişim gösteren radyo yayıncılığı, teknolojik gelişmelerle birlikte kendine yeni alanlar da bulmuştur. Bunun en belirgin özelliği internet üzerinden yayın yapan radyolardır. Burada frekans bulma sıkıntısı yaşanmadığı için her formatta yayın yapabilen onlarca radyo karşımıza çıkmakta. Üstelik internet üzerinden yayın yapan radyolar, internet erişimi olan akıllı telefonlar aracılığı ile dinleyici kitlesine ulaşabilmektedir. Artık insanlar sadece karasal yayın yapan vericilerden değil, uydu ve internet üzerinden yayın yapan radyolara da ulaşabilir durumdadır. Kısa yayın saatleri ve sınırlı imkânlardan günümüzde gelinen noktada radyo yayınları, kitle iletişim konusunda oldukça etkili bir köprü oluşturmaktadır. Belki de şu anda düşünemediğimiz bir alanda radyo yayıncılığı farklı bir şekilde karşımıza çıkacaktır. İlk yayınların başladığı dönemi ve gelinen bu noktayı düşündüğümüzde radyo yayıncılığı oldukça iddialı bir evrim geçirerek hâlâ dinleyicilerine hizmet etmektedir. Bakalım gelecek günlerde radyo, nasıl bir şekil ve formatta karşımıza çıkacak.

KAYNAKLAR

Aziz, A., Radyo Yayıncılığı, Ankara: Nobel Yayınevi, 2002.

Cankaya, Ö., Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi TRT 1927-2000, Ankara: İmge Kitabevi, 2015.

Cankaya, Ö., İstanbul Radyosu Anılar, Yaşantılar, Editör: Ekrem Çakıroğlu, İstanbul: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu, Mayıs 2000.

Horoz, T., “Sesin Yolculuğu Radyo”, Bu Toprakların İletişim Tarihi, Editör: Engin Çağlak, Ankara: Nobel Yayıncılık, 1. Basım, Aralık 2016.

Kejanlıoğlu, D. B., Türkiye’de Medyanın Dönüşümü, Ankara: İmge Kitabevi, Kasım 2014.

Özmen, S., Radyo ve Televizyon Okumaları, İstanbul: Der Kitabevi, 2014.

TRT Düünden Bugüne Radyo-Televizyon 1927-1990, Koordinatör: Artanç Köksal, Ankara: Ajans Türk Matbaacılık, 1990.

Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Yayın Şefi Eğitim Notları, Ankara: TRT, 1997.